

BERGAMALI KADRI

SEFA TAŞKIN
2018

BERGAMALI KADRI

BERGAMA BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINLARI

İkinci Basım / 500 Adet Basılmıştır.

GRAFİK TASARIM ve BASKI

Canoğlu Matbaa & Reklam

Nisan 2018

Bu kitapçık Bergama Belediyesi'nin izni olmadan herhangi bir teknikle çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

BERGAMALI KADRI KİMDİR?

Anadolu'nun en önemli tarihsel yerleşim yerlerinden biri olan ve günümüzde Birleşmiş Milletler'in Eğitim, Bilim Kültür Kurumu olan UNESCO'nun, 2015'de "Dünya Mirası" sayılan seçkin kentler içine aldığı Bergama/Pergamon'da yetişen en değerli ve önemli kişilerden biri de "Bergamalı Kadri"dir.

Bergamalı Kadri, 16.yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin en görkemli yüzyılını, "Muhteşem Yüzyılı" yaşadığı dönemde yazdığı, "Türkiye Türkçesi'nin ilk dilbilgisi" kitabı olan "Müyessiretü'l Ulûm"; adı "Bilimleri Kolaylaştıran" olarak çevrilebilecek yapıtıyla Türkler'in tarihinde büyük bir iz bıraktı.

Bergamalı Kadri'nin yaşamına ilişkin pek bir şey bilinmiyor. Yazarın yapıtında kendini "Bergamalı" olarak nitelemesi, Bergama'da doğup büyüdüğünü gösteriyor. Büyük bir olasılıkla, Osmanlı Padişahları II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaşamıştı.

BERGAMADA TÜRKLER

Helenistik Devir'de (İ.Ö.3.-2.yüzyıl) Anadolu'ya egemen olan Attalos Hanedanı'nın başkent ve Dünya'nın en parlak kenti yaptığı Pergamon, Doğu Roma; Bizans İmparatorluğu zamanında bir süre daha şanını sürdürmüş, Anadolu'ya yapılan Haçlı ve Arap seferleri ardından yavaş yavaş sönmüş, eşsiz harabeleriyle birlikte var olan küçük bir kasaba haline gelmişti.

Türkler'in Anadolu'ya girişinin ardından, Balıkesir'le birlikte Karesi Oğulları'nın eline geçti. Bu süreçte Karesi (Kara İsa) Bey'in (belki oğlu Aclan Bey'in ?) Yahşi Bey, Demirhan Bey, Dursun Bey adlı üç oğlundan Yahşi Bey Bergama Bey'i olmuş, kara ordularının yanı sıra, ağabeyi Demirhan Bey'le birlikte kurdukları donanmayla Ege Denizi'nde seferler düzenlemişlerdi.

Bizanslılara göre Demirhan Bey'in "gemileri, denizde rüzgarın önünde sanki uçarak gider, şehirler o gemilerden titrerdi". Yahşi Bey'in 1333'de, 60-70 tekne ile Selanik kıyılarına deniz seferleri yaptığı biliniyor. Arap gezgin Faslı İbni Batuta, bu yıllarda Bergama'ya geldiğini, Kale'yi sapasağlam bulmakla beraber, hekim

Orhan Gazi

Galenos'un kentinin harabe haline gelmiş olduğunu, Yahşi Bey'in kendisini konağında ağırladığını anlatır. Bunlarla beraber, Demirhan Bey'in halk tarafından pek sevilmediği, Bursa'da Orhan Gazi'nin yanında bulunan Karesi Bey'in diğer oğlu Dursun Bey'in ağabeyi yerine Bey olması için Balıkesir'e halk tarafından davet edildiği görülür. Üzerine gelen zorlu güçten kaçan, Bergama Kalesi'ne sığınan Demirhan Bey'in yandaşları, belki kendisi, Orhan Gazi ile birlikte bölgeye gelen Dursun Bey'i Kale'den atılan bir okla öldürür. Bu kardeş kavgasına çok üzülen ve yanında yetişen Dursun Bey'i pek seven Orhan Gazi, böyle çekişmelerden bıkan Karesi'nin ileri gelenlerinin de istemiyle 1361'de Beyliği, Bursa merkezli Osmanlı Beyliği'ne bağlar. Bergama ve çevresi Türklerin Anadolu'daki birliğini sağlayan Osmanlı'ya katılan ilk bölge olur. Günümüzde, Yahşi Bey'in adı Dikili'de, denize yakın bir köyde, Dursun Bey'in adı Balıkesir'e bağlı bir ilçede yaşadığı gibi, Dursun Bey'in mezarı Bergama'da Kale'nin karşısında, okla vurulduğu yerde, yıllarca halkın pek sevdiği bir kişi olan "Huriye" tarafından korunmuş "Kız Türbesi"nde bulunuyor. Türbe bugün de Bergamalılardan büyük saygı görüyor, belirli günlerde mevlüt okunuyor, hayır yapıyor.

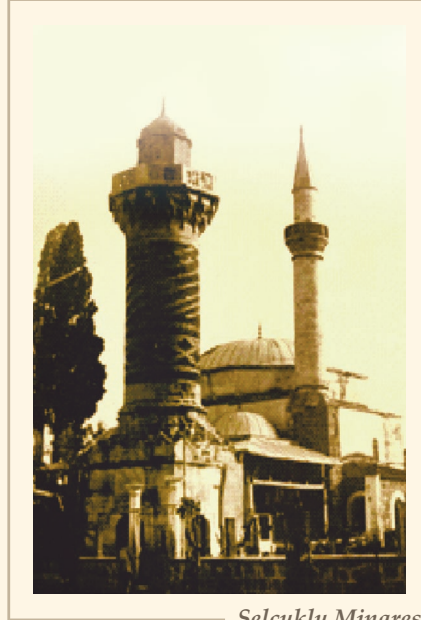
Kızıl Avlu

Ancak, Avusturyalı Tarihçi J. von Hammer'in aktardığına göre, o dönemde yöreyi gezen bir gezginin gözüyle Bergama'da; “göklere yükselen antik binaların dibindeki kulübeler birer baykuş yuvasına benziyordu. Bir zamanlar Dünya'nın sağlık merkezi, kültür, uygarlık, din kenti olan, büyük bir krallığın başkentliğini yapmış Pergamon ölmüş kentler arasına girmişti.” Bergama, Osmanlı'nın eline geçince, yörede istikrar sağlanır, kent Kale'nin eteklerindeki ovaya doğru genişler, bayındırlık işleri gelişir. Bakırçay üzerine Koyun Köprüsü, Ulucami, Selçuk Minaresi bu ortamda yapılır. Merkezi Balıkesir olan Karesi sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Bergama kadılıkla yönetilir. Kent nüfusu; yerli Rumlar, daha önce Moğollar'dan kaçan Ermeniler, İspanya'dan kovulan Seferad Yahudileri'yle birlikte sayıları gittikçe artan yörük kökenli Türkleri barındırır. Bölgeye ilk gelen Türkler'in ardından, 14.yüzyılda Karesiler'den 16.yüzyıla gelinceye dek, bu süreçte Bergama'da Türkler'in kendi kültürleri, yerli kültürlerle karışarak, yaşadıkları görkemli tarihsel kalıntılar arasında yeni birikimlere, bileşimlere ulaşır.

BERGAMA MEDRESELERİ

Bergama'da da kökleşen Osmanlı, Büyük Selçuklu sultanlarının geliştirdiği Medrese düzenine sahiplenmiş, Orhan Bey'le birlikte başta Bursa olmak üzere birçok yerde, böyle yaygın eğitim kurumları açıyordu. Devlet olmanın, kurumsallaşmanın yolu; din işleri, adalet, mülkiye, imar, sağlık gibi alanlara yetkin görevli yetiştirmekten geçiyordu.

Özellikle vakıflardan elde edilen gelirlerle yönetilen Medreseler eğitim etkinliklerinin yanında öğrencilerin yeme içime, barınma gibi gereksinimlerini karşılıyor, yatılı okul işlevi de görüyordu. Zaman içinde Medreseler öğrencilerine matematik, astronomi, hukuk, retorik (belagat-güzel konuşma), mantık, dil bilimi gibi genel bilimler, Kur'an, hadis, fıkıh, kelim, tefsir gibi dinsel bilimler öğreten, bugünkü fakültelere benzer kurumlar haline geldi. Osmanlı; yıpranmış, yorgun ve yaşlı bir kasaba olmasına karşın verimli bir ovanın kıyısında önemli bir kaza merkezi olan, görkemli bir geçmişinin izlerine sahip, kendini yeni yeni toparlayan Bergama'ya da Medreseler kuruyordu. O zamanda Türkler Bergama'da, bugün Atmaca (eski Ece) ve Selçuk Mahalleleri'nin Çukurbağ dediğimiz yöresinde, Arasta ve Lonca çevresinde; Gazipaşa, İslamsaray, Ertuğrul ve Turabey Mahalleleri dolayında ve köylerde yaşıyorlardı. Ege Üniversitesi'nden Prof. Veli Günay'ın verdiği bilgilere göre; Fatih Sultan Mehmed'in babası II. Murad devrinde Hacı Fakih Mahallesi'nde asıl adı Mahmut Çelebi oğlu Hibetullah Paşa olan Hatip Paşa tarafından bir Medrese yaptırılmıştı.

Selçuklu Minaresi

Hatip Paşa, 11-20. Haziran 1432 (Hicri evasıt-ı Şevval-835) tarihli vakfiye ile Medrese'ye 17 dükkân, Yaşmakçılar Çarşısı'nda 30 dükkân, han ve 5 dükkân vakfetmişti. Tahrir kayıtlarına (devlet belgelerine) göre Hatip Paşa'nın kurduğu Medrese XVI. yüzyılda da faaliyetlerini sürdürüyordu ve 28 dükkândan 4.000 akçe gelir sağlıyordu. Eyüp Eriş'e göre bu Medrese bugün, Parmaklı Mescit karşısındaki fırın ve evlerin bulunduğu yerdeydi. Kavaklı Medrese de denirdi. Yaşmakçı çarşısı ise Selinos deresi boyunca, Selçuklu Hamamları civarında bulunan büyük bir çarşıydı. Dere kıyısını süsleyen kavaklardan olsa gerek Kavaklı çarşı da deniyordu.

Bu dönemde Bergama'da bir diğer yüksek eğitim kurumu, Osmanlı'ya beylerbeylik ve vezirlik yapmış Kara Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'in (ölümü 1434) yaptırdığı Medrese idi. Müderris ve talebelerin yararlanması için Umur Bey, 4 Nisan - 3 Mayıs 1440 (Hicri Zilkade-843) tarihli vakfiye ile Medrese'ye bazı Arapça eserler vakfetmiş, bunların kaybolmaması için Medrese dışına çıkarılmamasını şart koşmuştu. Eldeki kayıtlar Umur Bey'in Medresesi'nin yüz yıl sonra da yaşadığını gösteriyor. 2-12 Şubat 1528 (Hicri Cemaziyelevvel-934) tarihli bir yazmaya göre Medrese bir müderrisine 25 akçe yövmiye tahsis ediyordu. 1530-1531 (Hicri 937) tarihli bir başka tahrir kaydına göre de bu Medrese'ye han, hamam, dükkân, değirmen, zemin, bozahane ve bahçelerden yıllık 12.800 akçe gelir vakfedildiği anlaşıyor. Osman Bayatlı, Küplü Hamam yakınındaki Taşhan'da da bir Medrese olduğu, bitişiğinde de, Şadır- van Caddesi'nde bulunan Karacaahmed Dede türbesi dolayısıyla, onun adıyla anılan ve daha sonra yıkılan Karacaahmed Medresesi'nin varlığından söz ediyor. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden çağdaş tarihçi Süreyya Faruki de 1520-1540 yılları arası dönemde Bergama'da 2-5 arasında medrese bulunduğunu belirtiyor.

YEŞİL MEDRESE

Hatip Paşa ve Umur Bey Medreseleri'yle birlikte Bergama Medreseleri uzun yıllar hizmet vermiş olmalı. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Bergama ve çevresini, Osmanlı'nın Aydın ve Saruhanlı

sancağıyla birlikte yöneten Karaosmanoğlu ailesi; Bergama'ya bugün de kullanılan bir Cami ve onun çevresine, eski adı Kadı Hayreddin yeni adı İnkılap olan mahallede, Uzunçarşı'da, Karaosmanoğlu Sebili'nin karşı- sına bir Medrese yaptırdı.

Eldeki kayıt ve kitabeden külliye'nin Karaosmanoğlu Küçük Hüseyin Ağa oğlu İbrahim Nazif Ağa tarafından 1813-1814 (Hicri 1299) yılında inşa edildiği kabul ediliyor. Nazif Ağa tarafından düzenlenen vakfiyede cami "Yeşil Cami" olarak kaydedilmiştir. Karaosmanoğlu İbrahim Nazif

Ağa ve amcası Mehmet Ağa, 1814-1817 yılları arasında Yeşil (Yeni) Cami ve Medrese'ye; içinde 46 oda, 30 mağaza, bir kahvehane, nalbant dükkânı bulunan Acem Han ile bir yağhane ve bahçeler, 3.921, 1.612, 15.931 ağaç zeytin; müderris, imam,

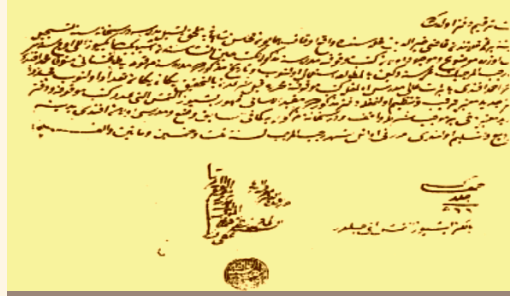

Bergama'da Yeni (Yeşil) Cami ve Çevresi

müezzin, hatip gibi görevlilere ücretler vakfeder. Acem Han, şimdi ki İş Bankası'nın bulunduğu imar adasında, ortasında mermer bir havuz, çevresinde dükkânlar ve kalınacak yerler olan, 1950'lere kadar varlığını koruyan geniş bir mekândı.

İbrahim Nazif Ağa, 18 Kasım 1815 yılındaki vakfiyesinde Medrese'nin 23 odası olduğunu, 21 Mayıs 1814 vakfiyesinde de 4 hela hanesi olduğunu belirtir. Osman Bayatlı da, 1956'da, Medrese'nin cami avlusunun iç tarafında 16, cadde üzerindeki kısmında da 5 odası, ortada bir kuyu olduğunu yazar. Çeşitli zamanlarda meydana gelen depremlerden zarar gören Cami ve Medrese, 1908'de esaslı bir onarım görür ve "yeşile" boyanır. Bu süreçte, 1900 (Hicri 1318) yılında da Yeşil Medrese'nin eğitim verdiği görülmektedir. Bu yıla ait Maarif Salnamesi'nde (resmi yıllık) Bergama'da mevcut 8 Medrese'de 174 öğrencinin eğitim gördüğü bildirilmektedir. Bu tarihte Yeşil Cami Medresesi'nin müderrisi Hocaşade Bahiddin Efendi'dir ve beş öğrencisi vardır. Günümüzde halen Ankara

Milli Kütüphanesi'nde saklanan Şer'îye sicillerine (mahkeme kayıtları) göre Yeşil Medrese'de bulunan ve 1813-1837 yılları arasında toplanan 566 adet cilt kitap, Bergama Kadısı "es-Seyyid el Hac Hafız" tarafından Medrese'nin müderrisi "Tağıstani müteveffa Mehmet Efendi zade

Bergama Kadısı "es-Seyyide el Hac Hafız" tarafından 566 cilt kitabın Yeşil Medresi'nin müderrisi "Tağıstani müteveffa Mehmet Efendizade Ahmet Efendi'ye teslim tutanağı. Hicri.01.Recep.1253/Miladi 01.Ekim.1837

Ahmet Efendi"ye teslim edilmiş ve sayılmıştı. İzmir DEÜ'den Ahmet Gedik de, Bergama Şer'îye sicillerinin "2 no'lu Demirbaş Defteri" üzerinde yaptığı incelemede; "Yeşil Medrese Kütüphanesi"nin yanı sıra Bergama'da Bayezid Mahallesi'nde Zağanlı Muslihiddin Zade Osman Ağa'nın bina ve ihya ettiği Medrese'de bir Kütüphane daha olduğunu bildirir. Bu Kütüphane ile ilgili kayıtta kitapların ödünç olarak verildiği okuyucuların güvenilir kişiler olmasına dikkat edildiği ve kitapların korunmasında özellikle titizlik gösterildiği görülür.

Ahmet Gedik, ayrıca belgelerde bu dönemde Bergama'da Karaosmanoğulları vakıflarıyla da desteklenen; "Feyzullah Efendi, Hasan Efendi (Doğancı Mah.), Laz Efendi, Müfti Efendi, Odalar Evlası, Zağanlı Muslihiddin Zade Osman Ağa, Paşaoğlu, Yeşil (Yeni), Yörük Hasan Efendi Medreseleri'nin bulunduğunu saptar. Bunlarla beraber, Bergama'ya bağlı Çandarlı'daki bir medreseyle birlikte bölgedeki yüksek eğitim kurumu sayısı 10'u bulur.

Karaosmanoğulları ailesinin kentte bilim düzeyinin yükselmesi için müderrislere ve öğrencilere her türlü olanağı sağladığı görülür. Kütüphanelerdeki kitapların, Fıkıh, Usul-u Fıkıh, Hadis, Tefsir, Kelam, Akaid (dın kuralları) ve Ahlak gibi "dini-hukuki ilimler"; Hikmet, Mantık, Hesap, Hendese (mühendislik), Geometri ve Astronomi gibi "akli ilimler"le ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bunlardan Bergama'nın Osmanlı döneminde de geçmişten gelen kültür kenti olma özelliğini güçlü bir şekilde sürdürdüğü görülmektedir.

KADRI'NİN YETİŞTİĞİ ORTAM

Türk kültürüne armağan ettiği “Müeyyessiretü'l Ulûm” kitabından ve sahip olduğu derin bilgiden Bergamalı Kadri'nin sıkı bir medrese eğitimi aldığı, iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği anlaşılıyor. Kitabın 1530'da (Hicri 937) yazıldığı bildiriliyor.

Ancak yüce dil bilgini Kadri'nin Bergama'daki yaşantısına ilişkin elde bir bilgi olmadığı gibi kendisi de, kendisi hakkında adından başka bir bilgi vermiyor.

Bergamalı Kadri erken yaşlarda, zorunlu olarak ya da eğitim için Bergama'dan ayrılmış, İstanbul ya da başka bir büyük kente taşınmış, orada eğitim alıp kitabını yazmışsa, Bergamalı kökenini adıyla birlikte hep taşımış olmalıdır. Ancak Kadri Bey, Osmanlı dönemiyle birlikte, XIV. yüzyıldan itibaren yeniden önemli bir kültür ocağı olma durumuna gelen Bergama'da doğup büyümüş ve eğitim almış idi ise, bu tür bilgi yoğun bir kitabı yazabilmesi için XVI. yüzyıl Osmanlı Bergama'sının kültürel ortamından feyz aldığı, yetkinleştiği söylenebilir. Zaten Bergama'nın, Kadri Bey'in dönemine değin bir çok bilgin yetiştirdiği görülüyor.

Ege Üniversitesi'nden Prof.Vehbi Günay'ın verdiği bilgilere göre; Padişah II. Murâd döneminde (1421-1451) ismi bilinmeyen bir Bergama Kadısı'nın tıb bilmine ilişkin bir eserin bazı bölümlerini tercüme ettiği kayıtlıdır. 1388'de (Hicri 790) Bergamalı Yusuf fıkıh ilmini de içeren Mühimmat adlı bir eser vermiş, Zelili mahlasıyla şiirler yazmıştı.

1386 yılında Bergama'da doğan, bir gezgin ve eğitici olan Ebu Abd ullah Muhammed Muhyiddin bin Süleyman bin Sa'd bin Mes'ud, özellikle “Tarih” olmak üzere (1463'de) çeşitli konularda eserler yazmış, önemli bilginler yetiştirmişti.

XV. yüzyılın tanınmış şâirlerinden biri olan, Sarıca Kemâl namıyla tanınan Mevlânâ Kemâl de bir diğer Bergamalı'ydı. Fâtih Sultan

Bergama Emir Sultan Camii

Mehmed'in sadrazamlarından, günümüzde İstanbul'un en ünlü çarşılarından biri olan, onu kuran ve adını veren Mahmud Paşa'nın hocası ve muhasebecisiydi. Ayrıca Farsça'dan eserler tercüme etmişti. XVI.yüzyılın saygın kişilerinden, hem Kadı hem şair olan, "Kaside-i Münferice"nin yazarı Abdullah Efendi 1554 (Hicri 960) yılında Bergama'da dünyaya gelmişti. Aynı dönemin Bergamalı yazarlarından Şemseddin Efendi de "Seyfü'l-Mücâhidîn" adlı eserin sahibiydi. Halvetiyye tarikatının Sünbüliyye kolunun kurucularının soyundan gelen, Şeyh-zâde İbrahim veya sonradan Levh-hân isimleriyle ünlü olan İbrahim bin Mustafa Efendi (ölümü 1606) Bergamalıydı ve öğrenimini Bergama'da tamamlayarak değişik yerlerde müderrislik yapmış, sonra Bursa Kadısı olmuştu. İlgilendiği hadîs, tefsir ve kelâm ilimlerini konu alan eserler vermişti.

Osman Bayatlı, Hacı Hekim ve Emir Sultan camilerinde ders veren "Şeyhü'lkurra" unvanlı, 1596'larda (Hicri 1005) yaşamış, alim ve fazıl bir kişi olan Ahmed Muharrem Efendi'den bahsediyor. Öğrenim görenlere ve kütüphaneye vakfından pay ayırmıştı.

Kayıtlarından yansıyan bilgilerden; bir Osmanlı kenti olarak Bergama'nın XIV.yüzyıldan itibaren birer ilim ocağı işlevi gören Medreseler'e, mekteplere (okullara) sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bergamalı Kadri'nin en olgun çağını yaşadığı 1530'larda Bergama'da, önemli gelirleri olan, saygın eğitimcilere ve bilginlere sahip, bugünün anlayışıyla fakülte düzeyinde Medreseler olduğu ortadadır. O yıllarda bir tarım, ticaret ve deri imalat kenti olan Bergama aynı zamanda bir eğitim, kültür merkezi, kültür yayan bir ocaktır. büyük kentlerde olgunlaşarak sonuçlanmıştır.

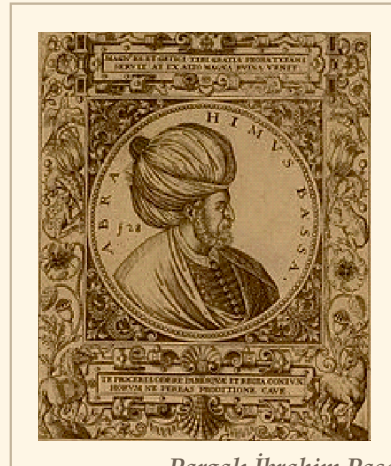
Osmanlı Bergaması, görkemli Attaloslar'ın eşsiz Pergamon'unun yüksek kültürünü, 2000 yıl sonra da, kendi mütevazi ölçüleriyle, ancak çok verimli bir şekilde sürdürmektedir.

Antik çağın bu parlak kentinin, eski çağların kültürel izlerini hala taşıdığı abartılı olabilecekse de, bu kentte; zarif ve bilgi dolu tarihsel kalıntılar içinde yaşayan ve burada eğitim alan bilgin adayı Kadri Efendi gibi bir gencin, yaratıcı bir aydının bu çevreden etkilenmemesi düşünülemez.

Bergamalı Kadri bu ortamda, Bergama'da öğrenim görmüş, kendini geliştirmiş, dil bilimi konusunda uzmanlaşarak "Müeyyessiretü'l Ulûm" kitabını yazmış olabilir. Belki de bu süreç, daha sonra, daha büyük kentlerde olgunlaşarak sonuçlanmıştır.

BERGAMALI KADRİ İSTANBUL'DA

Böylesine önemli ve yaşadığı güne göre farklı bir yapıt veren ve o gün dek toparlanmamış bilgileri derleyen Bergamalı Kadri, Türkler'e Türkçe dil bilgisi öğretmek için yazdığı "Müeyyessiretü'l

Pargalı İbrahim Paşa

Ulûm" kitabını, Payitaht İstanbul'da, dönemin Vezir-i azamı, Padişah Kanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşinin eşi, damadı ve gençlik arkadaşı Pargalı İbrahim Paşa'ya sunar. İstanbul o zamanın dünyasının güç ve kültür başkentidir. Paşa'ya olan saygısını Müyessiretü'l Ulûm'un başına koyduğu "methiye" ile gösterir.

İstanbul, Cihan İmparatorluğu Osmanlı'nın başkenti olmakla beraber, ünlü kültür, sanat ve siyaset adamlarının toplandığı bir kenttir. Fuzuli, Baki, Hayali gibi şairler, mimar Sinan, ressam Matrakçı Nasuh, hattat Ahmet Karahisari, nakkaş Nigari, Sokollu Mehmet Paşa, Barbaros Hayrettin bu dönemin yetkin insanlarıdır. Sadrazam Pargalı İbrahim Paşa, Mohaç Savaşı'ndan sonra Budin'den (Budapeşte-Macaristan) mitoloji konulu heykeller getirmiş, her türlü tabuya, dedikoduya ve kem söze rağmen onları At Meydanı'ndaki (Sultan Ahmet meydanı) sarayının bahçesine koymuştur. Hatta yine Budin'den getirttiği Doğu ve Batı düşünürlerinin yapıtlarıyla, savaş ganimeti olarak aldığı Macar Kralı'nın kütüphanesindeki kitaplarla İstanbul'da büyük bir kütüphane kurdurmuştur. Koca Osmanlı, kılıç gücünün yanı sıra, geniş topraklara hükmetmek için, bilim ve sanatın gerekliliğinin farkındadır. Böyle bir ortamda, Bergama gibi bir taşra kasabasından gelmiş, o güne dek yapılmamış bir iş yapıp, herkesin anasından öğrendiği, çevresiyle konuştuğu ama kurallarını bilmediği, belirlemediği Türkçe'nin dil bilimini yapmak, yazmak elbette dikkati çekmiş, Bergamalı Kadri Pargalı İbrahim Paşa'nın himayesine girmiştir.

BERGAMALI KADRİ'NİN DİL BİLİMİ

Türk dili ile ilgili ilk yapıt, 11. yüzyılda kendi de Karahanlı soyundan bir Türk olan Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmış olan "Divânü Lugâti't-Türk"; "Türk Sözlüğü Divanı" adlı Türkçe - Arapça bir sözlüktür. Kaşgarlı Mahmut'un "Kitâbü Cevâhirü'n-Nahv Fi Lugâti't Türk" adlı bir gramer kitabı daha vardır ancak kaybolmuş, günümüze ulaşamamıştır.

Türkiye Türkçesi'nin ilk dil bilim kitabı olan Bergamalı Kadri'nin "Müyessiretü'l Ulûm" kitabı; "besmele, hamd ve salavat'tan sonra İbrahim Paşa için yazdığı kaside ile başlar. Kaside, yazarın hamisine övgüler düzer. Burada Arapça, Farsça ve Türkçe kullanılır. Sonra da, kitabın yazılma nedenini: "asl-ı murâdum sultânım hazretlerine duâ ve senâdur; lâkin bu duâyâ taviât için diledüm ki bir acebe nesne dahı ihtirâ eyleyem ki kimse dahı bu meydâna at sıçratmamış ola", olarak açıklar.

Bergamalı Kadri muradının, sunduğu kitap aracılığıyla Pargalı İbrahim Paşa'ya dua etmek, övgüde bulunmak, armağan sunmak olduğunu belirtir. Ki bu armağan daha önce hiç kimse tarafından düşünülmemiş, verilmemiş, onun deyimiyle "hiç kimsenin at oynatmadığı" bir alanla, "dil bilimi" ile ilgilidir. Daha doğrusu yazar kitabına verdiği değerden dolayı İbrahim Paşa'ya dua etmekte, övgüde bulunmaktadır.

Kadri Bey "Türkçe dil bilgisi" konusunda Osmanlı-Türk dünyasından daha önce eser verilmediğinin, "Müyessiretü'l Ulûm"un tek, biricik olduğunun bilincindedir ve bundan da hoşnuttur. Bunları göstermek için de ilmi kullandığını açıklaması, kitaba verdiği "Bilimleri Kolaylaştıran" adıyla örtüşür.

Müyessiretü'l Ulûm'un yazılış amacı, konusuyla ilgili geniş bir araştırma yapan dil bilgini Dr.Ersoy Topuzkanamış'a göre; "...ana dili Türkçe olanların Türkçeyi iyi öğrendikten sonra başka dilleri öğrenirken, Türkçeyle kıyas ederek yabancı dilleri daha kolay öğrenmelerini sağlamaktır... Bir kişi yabancı dil öğrenirken ana dilini iyi bilmesi gerekir..." Bu öneri, kendisi de bir medrese mensubu olduğu anlaşılan yazarın medrese öğrencilerine yönelik yaptığı bir öneri olmalıdır. Ayrıca, "kitapta yazarın öğrencilere sesli ders verdiğine ilişkin bir belirti görülmemekle birlikte, yazılı olarak ders verdiğini düşünülebilir."

Halil İbrahim Ertürk de Kadri Bey'in Türk diline, ana diline olan sevgisini vurgular: "Görilsün ki Türkî dilde ne kadar fesâhat, belâgat vardır..." ifadesiyle Türkçe ile çok iyi benzetmeler yapılabileceğini, güzel sözler söylenebileceğini savunduğuna dikkati çeker.

Yazar aynı zamanda dil öğrenimi konusunda da fikir yürütür: "Her tâife kendü lügâtı kâidesin tiz anlar; sonra sâir lügâtları

kendü lügâtine kıyâs idüp sehl zamânda çok iz'âna yitişür", (her toplum kendi dilinin kurallarını çabucak anlar, diğer dilleri kendi diliyle kıyas eder ve kısa zamanda onları öğrenir), der. E.Karabacak'ın yayına hazırladığı Müyessiretü'l Ulûm'da Bergamalı Kadri Türk dilini irdelemesinde sözcükleri, "isim", "fiil" "edat ve bağlaçlar-huruf- " olarak üç türe ayırır. Yazar, "isim" için "er, avrat, Zeyd, Amr" sözcüklerini, "fiil" için "bil" kökünü kullanır. Fiil çekimine verdiği örneklerden biri olarak, "etken şimdiki zaman"da (Arapçası; el-Hâlû'l-ma'lûmû'l-mut-tarıda):"bilür, bilürler, bilürsün, bilürsüz, bilürem, bilürüz", gösterilebilir.Bergamalı Kadri, belirlediği Türkçe dil bilgisi kurallarını uygulamalı olarak açıklamak için dönemin, İbrahim Paşa'nın ve Sultan Süleyman'ın gözde şairi, Selanik yakınlarındaki Yenice-Vardarlı Hayâlâ'nin bir gazelini inceler. 16.yüzyılda yazılmış bu gazelin son iki dizesi bugünkü dille bile kolayca anlaşılıyor:

**"Kutlu kapı açıldı Hayâlâ'nin üstine
Alçak gönüllü olalıdan nitekim eşik".**

Gürer Gürsevin de; Prof. F.Kadri Timurtaş'ın işaret ettiği, eski Anadolu Türkçe'sinde görülen ve dilde gelecek zaman belirten "-sa gerek" biçiminin "yap-Sa gerek, gör-Se gerek (görecekt)" biçiminde geleceği gösteren bir ifade olarak Müyessiretü'l Ulûm'a yansıdığını saptar. G.Gürsevin, bununla beraber Türk dilinde görülen "bunda, şunda" gibi ifadelerin aslının Altay dillerinde olduğu gibi "bun, şun" olduğunu, burada "n"nin düşmesiyle Türkçe'de "bu ve şu" işaret zamirlerinin ortaya çıktığını, bunun da Bergamalı Kadri tarafından fark edildiğini belirtir. Kadri Bey'in incelediği "Türkiye/Anadolu Türkçesi'nin" "Batı Oğuzcası" olduğunu vurgulayan G. Gürsevin, Müyessiretü'l Ulûm'un Eski Anadolu dillerini incelemede bir başvuru kitabı olduğunu bildirir. H.Ü.Ertürk; kitapta yapılan açıklamalarda kullanılan örnek gösterme, soru-yanıt gibi yöntemlerin yazarın dil öğretimi konusunda ne derece donanımlı olduğunu ortaya koyduğunu, sonuç olarak Bergamalı Kadri'nin dilbilgisiyle ilgili önemli görüşleri ve kitabının taşıdığı önem dolayısıyla Anadolu

Türkçesi gramer yazarlığının öncüsü ve ileri görüşlü bir dilci olarak nitelenebileceğini kaydeder.

Kitap Bergamalı Kadri'nin yazdığı Müyessiretü'l Ulûm" kitabı 92 varak (yaprak); 182 sayfadan oluşur. Bilinen elle yazılmış kopyaların 101 sayfa olan ilk bölümü Hicri 974 yılının Zilkade ayında (Mayıs/Haziran-1567), 83 sayfa olan ikinci bölümü Hicri 25

II. Eumenes

Rebiyülevvel-976 (17 Eylül 1568) yazılmıştır. Yazılarda Arapça harfler yarı yatık olarak yazılmış, yazım farklılıklarından anlaşıldığına göre farklı yazıcılar tarafından kaleme alınmıştır. Günümüzde Müyessiretü'l Ulûm" kitabı, 2002'de, Türk Dil Kurumu tarafından Doç.Dr.Esra Karabacak'ın hazırlayışıyla yayınlanmıştır. Bu yayında E.Karabacak, yapıtın ilk kez Bursalı Mehmet Tahir tarafından 1911 yılında bulunduğunu, ancak bu özgün nüshanın kaybolduğunu, bugün elde olan nüshanın 1946'da Besim Atalay tarafından tıpkıbasımı yapılan nüsha olduğunu bildirir. Öte yandan, Dr.Ersoy Topuzkanamış'ın yaptığı araştırma sonucunda Bergamalı Kadri'nin Müyessiretü'l Ulûm" kitabının özgün nüshasının, Alman Milli Kütüphanesi (Deutschenationalbibliothek-DNB) Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda, "Ms. or.oc.2056" numarasıyla kayıtlı olduğu ve Frankfurt Kütüphanesi'nde bulunduğu saptanmıştır. Özgün yapıt 1911 yılında bulunup ardından kaybolduğuna göre, Türk resmi mercilerinin korumasına ve kaydına geçirilemediği, yabancıların ellerine düştüğü, yurt dışına, Almanya'ya götürüldüğü/kaçırıldığı anlaşılmaktadır. Bir ulusal değer olan Bergamalı Kadri'nin Müyessiretü'l Ulûm" kitabının özgün nüshasının kaderinin; 1870'lerde Bergama'dan yine Almanya'ya, Berlin'e götürülen Zeus Sunağı, büyük Athena heykeli, Athena tapınağının ön cephesi ve birçok tarihsel varlık gibi görkemli yapıtlarla aynı olması ilginç bir özdeşliktir. Bunun bir rastlantı olmasının olanaksızlığıyla birlikte, Bergama gibi, hem antik, hem de yakın çağ değerleri böylesine yağmalanan, yapıtları dışa götürülen/çalınan yerler azdır.

KRATES VE BERGAMALI KADRI

Pergamon/Bergama'nın bir kültür ocağı olduğunu tarihsel veriler günümüze aktarıyor. Ne ilginç benzerliktir ki, 1530'ların aydını, Türk dilinin bilgini Bergamalı Kadri'den yüz yıllar önce de Pergamon/Bergama dil bilimi tartışmalarının yapıldığı, gramer (dil bilgisi) ustaları yetişen bir merkezdi. Bergamalı Kadri'den yaklaşık 1700 yıl önce (İ.Ö.3.ve 2. yüzyıl), Pergamon Krallığı, bugünkü Antalya'nın doğusundan İstanbul'a kadar çizilecek bir çizginin batısında kalan topraklara egemen bir güçtü. Kültüre ve sanata olağanüstü değer veren yöneticilere sahipti. Bu yöneticiler, Pergamon kentini anıtsal yapılar ve heykellerle süsleyerek görkemli bir kent yaratırken, İskenderiye'nin yanı sıra dünyanın bir diğer büyük kütüphanesini kurdular. O günün en nitelikli bilginlerini Pergamon'a topladılar.

Antik kaynaklardan, hakkında Bergamalı Kadri'den daha çok şey bildiğimiz, Malloslu Krates bunlardan biriydi. Tarsus yakınlarında, Karataş yarımadasındaki Mallos kentinden Pergamon'a gelmişti. Krates, Pergamon Kralları II.Eumenes ve II.Attalos zamanlarında, özellikle Büyük Kral II.Eumenes'in oluşturduğu kütüphanenin başına getirildi. Hem bir gramerci, hem de “insanın temel amacının mutluluk olduğunu”, bunun için “doğaya uygun yaşama gerektiğini” ve “dünya vatandaşlığını” savunan “Stoa” düşüncesini izleyen bir filozoftu.

Hermeias, Malloslu Zenodotos, Babilli Herodikos gibi filozof öğrenciler yetiştirdi. Büyükelçilik de yaptığı sırada, Roma sokaklarında dolaşırken ayağı bir çukura giren ve kırılan Krates bir süre Roma'da kalmış ve Romalılar'a gramer öğretmişti. Batı kültürünün ilk yazılı yapıtları sayılan İzmirli kör ozan Homeros'un İliada ve Odesseia'sı konusunda uzman olan Krates, bunların Helence (eski Yunanca) olan dilini incelemiş, değişik yazılı çeşitleri olan bu yapıtların gramerini en doğru biçimde birleştirmeye çalışmıştı. Yazılı bir metnin içeriğini eleştirmekle, gramerini; dilin doğru kullanılıp kullanılmadığını incelemenin farklı durumlar olduğunu ilk kez o belirtmişti.

Amasyalı coğrafyacı Strabon'a göre, Pergamon kütüphanesinin yöneticisi, dil bilimci Krates, aynı zamanda Dünya'nın yuvarlak, küresel biçimde olduğunu söyleyen, bilinen ilk bilgindi. Söylenceye göre Krates, II.Eumenes (İ.Ö.197-159) zamanında, Pergamon'un kitaplarını kıskanan Mısır'ın, o zamanki yazı gereci olan papirüsü Pergamon'a ihracını yasaklaması üzerine, yardımcısı İridikos'la birlikte yeni

Kratos'un Küresi

doğmuş kuzu ve buzağı derilerini şapın içine sokarak inceltmiş ve farklı bir yazı gereci imal etmişti. Romalılar bu gerece “pergamene karte” demişler, bu sözcük günümüze “parchment: parşömen” olarak kalmıştı. Daha sonra, üzerine metinler yazılan bu gereçler, parşömenler, üst üste konarak yandan bağlanmış, böylece kitabın atası ilk “codex”ler (kodeks) ortaya çıkmıştı.

Tarihsel belgeler, bundan iki binyıldan fazla bir süre önce de, Pergamon/Bergama'nın dil biliminin geliştiği, bu yolda yapıtlar verilen bir kent olduğunu gösteriyor. Bergama, belki de Dünya'da ilk kez, yüzlerce yıl arayla, Bergamalı Kadri ve Krates gibi aynı bilgi dallarında öncü, öğretici, değiştirci iki önemli bilgini insanlığa armağan ediyor.

Pergamon/Bergama: Dil biliminin de kaynağı Türk ve Osmanlı tarihinin en önemli bilginlerinden Bergamalı Kadri'nin, yaklaşık 500 yıl önce, Anadolu/Osmanlı topraklarında yaşayan Türk insanların diline yaptığı katkı, tartışmasız paha biçilmez değerdedir. Her gün konuştuğumuz, yazdığımız dilin kurallarını bilmek, onu daha iyi konuşmak, daha iyi anlamamıza, kendimizi daha iyi ifade etmemize, bilgiyi arttırıp, bilimleri geliştirmeye, bunların sonucunda daha iyi ve daha özgür yaşamamıza yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra, Bergama gibi kültürlerle beşiklik etmiş bir kentte, bu kentin yetiştirdiği dil bilimci Kadri Bey gibi, bu denli değerli evlatlara sahip çıkmak, onların anısını yaşatmak, heykellerini dikmek, gelecek kuşaklara örnek göstermek Bergamalılar için yüce bir onur sayılmalıdır.

ANITSAL BERGAMALI KADRI

Bu bağlamda, son yıllarda Bergamalıların Bergamalı Kadri'ye sahip çıkmaları anlamlıdır. 1923'de Türkiye Cumhuriyeti kurulunca, daha önce Bergamalı Rumlar tarafından, yerli Dr. Rallis öncülüğünde sivil bir girişimle yaptırılan Rum Hastanesi, ilkokula dönüştürülmüş ve adına "İkinci Okul"

Hekim Galenos'un Bergama'daki Heykeli

denmiş. Daha sonra bu okula 1928 yılında "Bergamalı Kadri'nin" adı verilmişti. Genç Cumhuriyet'in yeni yöneticileri Bergamalı Kadri'nin değerinin farkındaydı ki, bu yüce kişinin adını Bergama'da yeni açılan okullardan birine koymuştu. Ne yazık ki bu okul, binasının onarılamayacak ölçüde yıpranması sonucu 1972 yılında kapatılıp, adı başka bir yerde yaşatılmadığından Bergamalı Kadri de unutuldu.

Bergama'nın Talatpaşa mahallesinde -eski Rum Mahallesi- 1966 yılında yeni okul binası yapmak için yıkılmış Zoodos Pigi (Kutsal Su kaynağı) Kilisesi'ne bitişik, 1860'lı yıllarda Rum cemaat tarafından kız çocukları için okul olarak yapılan bir eski yapı, Cumhuriyet döneminin başında 1925 yılında 14 Eylül İlkokulu'na dönüştürülmüş. Bu bina geçen zaman içinde yıpranması nedeniyle 1980'li yılların başında terk edilmişti. Bu bina 2013 yılında restore edilerek kullanıma açıldı. Bu binanın bir bölümü 2014 yılında 14 Eylül İlkokulu tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na

bağlı “Eğitim Tarihi Müzesi’ne dönüştürülmüş ve bu müzeye “Bergamalı Kadri” adı verildi. Bu sayede Bergamalı Kadri adı Bergama’da bir mekânda tekrar yaşatılmaya başlandı.

Bergamalı Kadri'nin adının ve kimliğinin yaşatılması, 2016 yılı başlarında, Bergama Belediyesi tarafından Bergama'nın en merkezi yerine, heykeltraş Ekin Erman tarafından yapılan bir heykelinin dikilmesiyle taçlanıyor. Bu heykelin, yine Bergama Belediyesi tarafından daha önce dikilen ve aynı heykeltraş tarafından yapılan Bergamalı Hekim Galenos'un heykelinin tam karşısına dikilmesi ayrı bir anlam ve güzellik taşıyor.

Bergamalılar, dalga dalga, artarak kentlerinin değerlerine sahip çıkmalı. Kentler, ancak kendi değerlerini anlayarak, kimliğini tanıyarak bunlardan yeni bileşimler yaratarak daha ileri, yüksek düzeylere ulaşabilirler, gelişebilirler.”

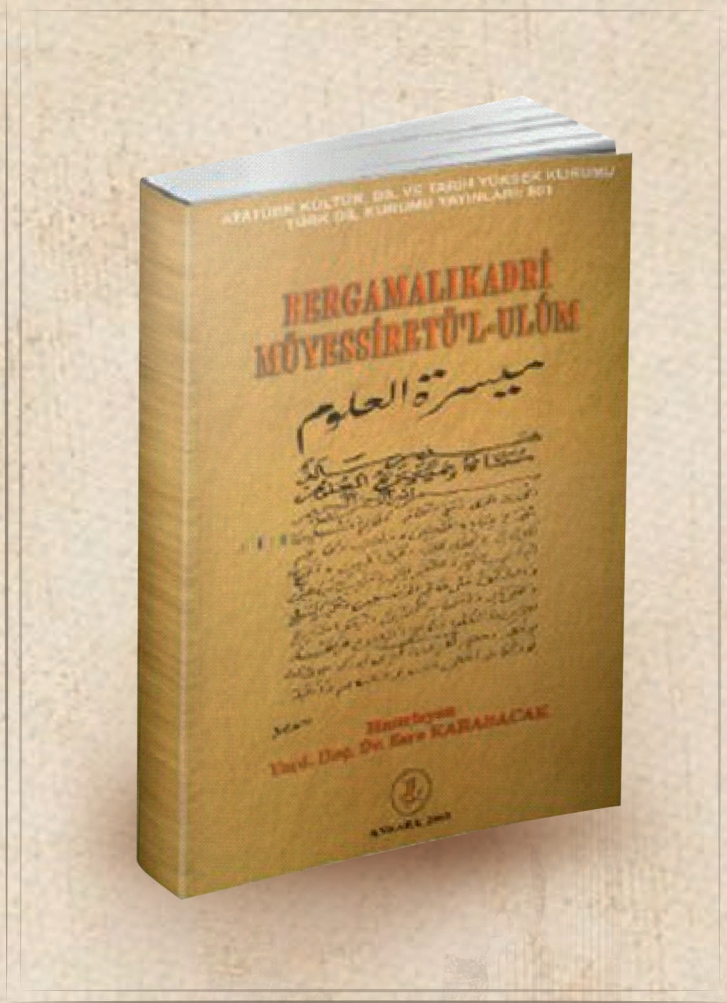

KAYNAKÇA

- Ahmet Gedik / Bergama Şeiryıye Sicillerinin (2 no’lu Demirbaş Defteri) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi/ DEÜ Yüksek Lisans Tezi, Basılmamış/ İzmir-2008
- Eyüp Eriş, Bergama Uygırlık Tarihi/Bergama Belediyesi Yayınları/ Bergama-1990
- Eyüp Eriş/Bergama Söylenceleri/Belleten 1-Bergama Kültür Sanat Vakfı Yayınları/2009
- Ersoy Topuzkanamış, www.turkcede.org/images/makaleler
- Esra Karabacak, Müyessiretü’l Ulûm, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara-2002
- Gürer Gürsevin/ Bergamalı Kadri ve Eseri Üzerine/ Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı 461 s.211-214/Ankara-1990
- Halil İbrahim Ertürk/Müyessiretü’l-Ulûm Üzerine bir İnceleme ve Değerlendirme Çalışması/ Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8, s. 1059-1086/Ankara-2015
- Mefail Hızlı/Anadolu’daki Osmanlı Medreseleri/Türkiye Araştırmaları Litratür Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, s.371-409/2004
- Osman Bayatlı/Bergama Tarihinde Türk İslam Eserleri/İstanbul-1956
- Sefa Taşkın/ Ege Rüzgarları, Sel Yayınları, İstanbul-1997
- Vehbi Günay/Bergama’da Mektep ve Medreseler (Basılmamış)
- Veli Günay/Bergama Yeşil (Yeni) Medrese ve II Numaralı Şer’iye Sicilinde Yer Alan Kitaplar/Tarih İnceleme Dergisi, sayı:8, s.209-230/İzmir-1998
- Zerrin Günel Öden/ Karesi Beyliği, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1999 www.wikipedia.org

SEFA TAŞKIN KİMDİR?

1950 yılında Türkiye-İzmir-Bergama'da doğdu. İlk ve Orta Okulu Bergama'da, Lise'yi İzmir Atatürk Lisesinde okudu. 1973 yılında Ankara - ODTÜ'den İnşaat Mühendisi olarak mezun oldu. Çeşitli işlerde mühendislik yaptıktan sonra 1989'da Sosyaldemokrat Halkçı Parti'den Bergama Belediye Başkanı seçildi. 1994'de, bu kez CHP'den yeniden Başkan seçildi. Başkanlığı sırasında 1860'larda Bergama'dan Berlin'e götürülen, Pergamon Altar da denen tarihsel Zeus Sunağı'nın geri getirilmesi konusunda kampanya başlattı. "Taş yerinde ağırdır!" düşüncesiyle başlayan bu kampanya bütün dünyada yankı buldu! Bergamalı gençler 1990'larda iki kez Berlin'e giderek "Sunak" önünde gösteri yaptı. Bu istem, Türkiye'de tarihsel mirasa karşı ilk sahiplenişlerden biri sayıldı. Türk ve Yunan halkları arasında dostluğun ve barışın gelişmesi ve kalıcı hale gelmesi konusunda çalışmalarda bulundu. Bu çabalarından dolayı 1996 yılında "Abdi İpekçi Barış Ödülüyle" ödüllendirildi. 1999'da Belediye Başkanlığından ayrıldı. Son yıllarda Bergama'da zeytincilikle uğraşüyor, tarih araştırmacılığı ve yazarlık yapıyor.

BERGAMALI KADRI

BERGAMA BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINLARI